

Socijalni nauk Crkve i socijalna politika

Marijan Valković
Katolički bogoslovni fakultet
Zagreb

Izvorni znanstveni članak
UDK 304:241.13
Primljeno: studeni 1993.

U prvom dijelu autor opisuje socijalnu komponentu kao sastavni dio kršćanske vjere, koja se očituje i kao praksa i kao nauk. Već u Bibliji veoma se ističe veza između vjere i socijalne djelatnosti (briga za siromašne, udovice, siročad, strance, bolesne itd.), što će se na razne načine vršiti tijekom povijesti Crkve. Nauk o socijalnim obvezama vjernika iznositi će se u obliku nagovora, propovijedi, rasprava o pojedinim socijalnim pitanjima i, kasnije, u teološkim traktatima.

S razvojem moderne industrijske civilizacije usporedo s nastajanjem socijalnih znanosti razvija se i socijalni nauk Crkve. Većinom se kao početak službenog socijalnog naučavanja u Katoličkoj crkvi uzima enciklika "Rerum novarum" pape Lava XIII. iz 1891. godine. U ovih sto godina razvit će se korpus katoličkoga socijalnog nauka. U članku se raspravlja o njegovoj naravi i metodologiji.

U drugom dijelu autor opisuje glavne odrednice katoličkoga socijalnog nauka. Polazište je personalistički humanizam u kršćanskoj perspektivi. Iz njega proizlaze neka važna socijalna načela: solidarnost i supsidijarnost, opće dobro, pravda, participacija te "preferencijalna opcija za siromašne".

Autor zaključuje da je socijalni nauk Crkve sigurno polazište i okvir za dobru socijalnu politiku.

1. IZVORI, RAZVOJ I NARAV SOCIJALNOG NAUKA CRKVE

Nakon "1989." svima je postalo očito da je došao kraj jedne velike društvenoj utopiji i jednom velikom društvenom, političkom i gospodarskom sistemu etabliiranom većinom na Istoku Europe nakon drugog svjetskog rata. Nastala je praznina, idejno-institucionalni vakuum, koji nastoje ispuniti dijelom nacionalni/nacionalistički motivi, a ponajviše želja da se dosegne ono što je u gospodarskom, socijalnom i političkom pogledu dosegnuto u "razvijenim zemljama Zapada". Privlačnost Zapada pretvara se i u stanovitu prisilu koju nameću neke političke i financijske institucije Zapada. Tu situaciju zaoštava nužni proces pretvrobe socijalističkog gospodarstva, bez uzroka i prešedana u povijesti. Odatle zbuñenost i nesigurnost, uz dvostruku opasnost: da se jednostavno kopiraju dosadašnja rješenja industrijski razvijenih zemalja ili, obratno, da se čine nepotrebni naponi tamo gdje već postoje provjerena iskustva.

Budući da kršćanstvo nije individualistička, spiritualistička ili intimistička religija, socijalna komponenta bit će trajno prisutna,

ma koliko se razlikovali načini i stupanj socijalne djelotvornosti. Središnja poruka Isusova navještaja o dolasku "kraljevstva Božjega" uključuje i socijalnu dimenziju, počevši već *hic et nunc*, u trajnom naporu da se uklone prepreke za njegovo ostvarenje, sa sviješću o njegovu rastu i punom rascvatu tek u eshatonu. Dosta je sjetiti se samo Isusove "velike zapovijedi ljubavi" (Mt 22,34-40; Mk 12,28-34; Lk 10,25-28). Od golema značenja je i tekst o posljednjem sudu kod sv. Mateja (Mt 25,31-46), gdje se postupak prema gladnima i žednima, bolesnima i siromašnima izjednačuje sa stavom prema Isusu samome. Isus nastavlja i radikalizira izrazito socijalne zahtjeve starozavjetnih proroka (posebice Amosa, Izaije, Jeremije i Ezekijela). Nema ljubavi prema Bogu bez ljubavi prema čovjeku, nema bogoštolva (kulta) bez djelatne ljubavi prema bližnjemu, posebice kad je u nevolji.

Taj će načelni stav, i kao nauk i kao praksa, štoviše, mogli bismo reći prije praksa nego nauka, prožimati kršćanstvo tijekom povijesti. Praktična briga za siromašne, bolesne, stare itd. bit će konstanta i provjera autentično kršćanskog života pojedinaca i zajednica (nužnost karitativnog rada), a u bogoslužju,

propovijedima i moralnim poukama te teološkim raspravama iznositi će se nauk o socijalnim dužnostima vjernika, već prema potrebama vremena.

Pojavom "industrijske revolucije" u Europi krajem osamnaestog stoljeća počinje i potreba da se Crkva suoči sa socijalnom problematikom u modernom smislu riječi. Golema raslojavanja i preslojavanja tragom "industrijske" i političke francuske revolucije uroditi će takvim posljedicama da će nastati tzv. "socijalno pitanje" silnih razmjera. Među katolicima bit će dvije struje s obzirom na "socijalno pitanje": jedni će smatrati da je potrebno intenzivirati karitativni rad uz zahtjev ljubavi na strani bogatih, dok su drugi smatrali da su potrebne i socijalne reforme. Bez obzira na te diskusije bit će mnogo katolika i drugih kršćana koji će zasukati rukave u nastojanju da se poprave socijalne prilike (u Francuskoj F. Ozanam, u Njemačkoj A. Kolping, u Švicarskoj Th. Florentini). U Katoličkoj crkvi nastat će čitav niz muških i ženskih redovničkih zajednica koje će, na jedan ili drugi način, biti socijalno usmjerene (škole, odgoj, bolnice, karitas itd.), a sličnih inicijativa bit će mnogo i u anglo-saskom svijetu.

No i u teoretskim raspravljanjima sve će više prevladavati mišljenje da su potrebne socijalne reforme, više ili manje radikalne. Imena poput F.J.Buss, F.Hitze, P.Reichensperger, C.Vogelsang, A. du Mun, M. Maignen, biskup Kettel, kardinali Mermillod i Manning itd, označit će pojavu modernoga "socijalnog katolicizma" u 19. stoljeću. Na Prvom vatikanskom saboru 1870. godine osam je biskupa predložilo "votum" da se taj vrhovni crkveni forum pozabavi i socijalnim pitanjem, u prvom redu položajem radnika. Oni su pisali: "Svi ljudi dobre volje očekuju i usrdno mole od ekumenske sinode da se ona udostoji navijestiti i obraniti istinska i nepovrediva načela društvenog poretka. To su prije svega katolički radnici koji podižu oči i ruke k Majci Crkvi da bi ona u srcima svih ljudi probudila zakone kršćanske ljubavi i pravednosti i da im omogući dostojanstvo u društvu".¹

¹ Coll. Lac. VII, 860. O socijalnoj misli u Katoličkoj crkvi prije enciklike *Rerum novarum* usp.: M. Valković, *Razvoj katoličkoga socijalnog nauka od Lava XIII. do Pavla VI.*, u: *Bogoslovska smotra* 3-4/1989, str. 250 sl. i, dopunjeno, u: *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*. Uredio i uvod napisao Marijan Valković, Zagreb, 1991, str. V. sl.

U povijesnom razvoju katoličkoga socijalnog nauka možemo, općenito uzevši, razlikovati tri velika razdoblja: ono prije Lava XIII. (od 1740. do 1877), "Lavovo razdoblje" (1878 - 1958) te ono "post-Lavovo" (1958 - 1989)², da bi s padom *Berlinskog zida* i s rasulom komunističkog svijeta počelo, čini se, novo razdoblje kojemu još ne možemo ustanoviti potanje oznake.

Dosadašnji razvoj katoličkoga socijalnog nauka razvio se u posljednjih sto godina, uglavnom počevši s enciklikama Lava XIII, posebice s enciklikom *Rerum novarum* 1891. godine, koju će četrdeset godina kasnije Pio XI. u enciklici *Quadragesimo anno* nazvati "Velikom poveljom" (Magna charta) katoličkog socijalnog nauka. Slijedit će drugi socijalni dokumenti i enciklike između *Rerum novarum* i *Centesimus annus* pape Ivana Pavla II, objavljene u povodu stote obljetnice te prve velike socijalne enciklike.³ No kad govorimo o katoličkom socijalnom nauku u njegovu cijelom rasponu, moramo isključiti i dokumente drugih crkvenih foruma, makar papinskim dokumentima pripadalo posebno značenje. Važni su, posebice u novije vrijeme, dokumenti nekih biskupskih konferencija, npr. za Latinsku Ameriku unija biskupskih konferencija (CELAM) sa zajedničkim dokumentima iz Rio de Janeira (1955), Medellina (1968), Pueble (1979) i Santo Dominga (1992). Bit će značajna i pastirska pisma nekih biskupskih konferencija, npr. s obzirom na SAD pastirsko pismo o pitanjima mira 1983. god. te o američkom gospodarstvu (Economic Justice for All) 1986. godine itd. Posebice, u novije vrijeme, treba voditi računa i o organizacijama kao što su "Pravda i mir" (središnjica u Rimu i ogranci pri pojedinim biskupskim konferencijama), mirovni pokret "Pax Christi" i drugi. Ne valja zaboraviti ni udruženja katolika laika, kao ni velik prinos katoličkih stručnjaka za socijalna pitanja. Uz to, u novije vrijeme imamo i ekumensku suradnju na ovom polju, o čemu svjedoči i svjetski ekumenski susret kršćana u temi "Pravda, mir i očuvanje prirode", održan

² Bitnu koherentnost u sva tri razdoblja opisuju M.J. Schuck, *That They Be One: The Social Teaching of the Papal Encyclicals 1740-1989*, Washington D.C., 1991.

³ Dvadeset i pet glavnih dokumenata papinske i koncilске razine sadrži navedeni zbornik: *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991.

u Bazelu 1989. godine (s nastavkom u Seulu 1990) te najava da bi se sljedeći takav ekumenski susret imao održati sredinom devedesetih godina u jednoj od istočnoeuropskih zemalja (vjerojatno u Mađarskoj). Poticatelj takvih susreta bio je poznati fizičar i mislilac Carl Friedrich von Weizsacker.

Tijekom ovih sto godina razvit će se *korpus socijalnog naučavanja* koji će se, ranije dosta općenito a od Pija XI. i enciklike *Quadregesimo anno* kao terminus technicus, nazivati "socijalnim naukom Crkve" (doctrina socialis Ecclesiae), izraz koji se sa službene strane prilično forsira, makar mnogi radije upotrebljavaju izraz "nauk" u smislu "insegnamento, enseignement, teaching". U dokumentima Drugoga vatikanskog sabora nalazimo samo jedanput izraz "doctrina socialis Ecclesiae" (*Gaudium et Spes*, 76), ali kako tvrdi koncilski "peritus" M.-D. Chenu, izraz je unesen nakon što je tekst već bio izglasan u koncilskoj auli. Mnogi se naime pribojavaju da bi izraz mogao pružiti dojam zaokruženog znanstvenog "sistema" ili čak ideologije ("doktrina"). No izraz se veoma često i službeno upotrebljava, te valja znati što se pod tim izrazom podrazumijeva.

Ako kršćanska vjera uključuje i socijalnu dimenziju, onda u modernim prilikama valja izraditi i odgovarajući pojmovni instrumentarij, koji neće biti u službi nekoga zaokruženog znanstvenog sistema nego stanovit broj etičkih, antropoloških i vjerskih konstanti ili vrijednosti, ali uvijek u procesu daljnje eksplicitacije, dorade i dopune, uz mogućnost da neki elementi budu privremena značenja, budući da su vremenski i kulturno uvjetovani. No ostaju temeljna usmjerenja, tijesno vezana uz kršćansko poimanje čovjeka i svijeta.

Tradicionalno je Crkva tijekom stoljeća apelirala na pojedince (pretežito), naglašavajući "socijalne" kreposti ili vrline, makar ih tako i ne nazivala. U ovih posljednjih sto godina ona je izradila i određena načela, opća i, vjerujemo, trajna, usmjerena prema praksi. U "Lavovo" razdoblje socijalnog nauka Crkve (od Lava XIII. do Pija XII.) središnja os tih načela bio je tradicionalni nauk o "naravnom zakonu" i "naravnom pravu", uglavnom u aristotelovsko-tomističkoj interpretaciji. Kako povjesnost nije bila dovoljno razvijena, priječila je opasnost esencijalizma, apstrakcije i statičnosti, bez dovoljno priključka na konkretna socijalna i kulturna zbivanja. Odatle pretežito

deduktivni način pristupa socijalnoj problematici.

U sljedećem razdoblju, nakon Ivana XXIII. i Drugoga vatikanskog sabora dolazi i povijesno-sociološki dopuna (koja, doduše, nije ni ranije posve nedostajala, ali je sada veoma naglašena). Promatraju se biblijski i koncilski "znakovi vremena", tj. induktivnom metodom registriraju se zbivanja u svijetu i vrednuju "u svjetlu Evandjelja". Tako će već Ivan XXIII. u enciklici *Pacem in terris* (izdanoj 1963, ni dva mjeseca prije smrti i pola godine nakon kubanske krize) mnogo jače nego prijašnji pape (i on sam u dvije godine ranijoj enciklici *Mater et Magistra*) naglasiti "znakove vremena", najprije opširno govoreći o pravima čovjeka, a onda ukazujući na tri značajne pojave: napredak i samosvijest radništva, ulazak žene u javni život i pojavu dekolonizacije (br. 39-42). A Drugi vatikanski sabor će, prvi put u povijesti crkvenih sabora, jedan velik i snažan dokument posvetiti baš konkretnim pojavama u suvremenom svijetu, sa svim nejasnoćama, prednostima i negativnostima. Tu je pod geslom "znakova vremena" induktivna metoda dublje zahvatila ne samo socijalni nauk Crkve nego i teologiju općenito, što neće biti bez pokoncilskih kriza i suprotstavljanja.

Za sadašnjeg pape Ivana Pavla II. imamo jače naglašenu i treću komponentu, naime teološko-biblijsku. Dok su raniji socijalni dokumenti sadržavali malo teologije a više filozofske etike, danas se više ide u smjeru "teološke etike" (protestanti redovito ne govore o "socijalnom nauku Crkve" nego o "teološkoj etici"), ali ugrađujući, s katoličke strane, i gore navedene dimenzije. Tako Ivan Pavao II. veoma naglašava važnost "socijalnog nauka Crkve" i "naravnog zakona", ali dodaje kako je socijalni nauk Crkve teološka disciplina. On će reći da taj nauk "spada u teologiju, i to posebno u moralnu teologiju" (*Socijalna skrb*, 41; *Stota godina*, 55). Uostalom, katolička je teologija uvijek spajala "red stvaranja" (Schöpfungsordnung) s "redom otkupljenja" (Erlösungsordnung), samo je pitanje o načinu i stupnju integracije te o jačini pojedinih naglasaka (kod katolika "naravni zakon", a kod protestanata "milost"), ali će moderni ekumenski pokret ukloniti suprotstavljanja u nastojanju da spoji ono pozitivno u oba pristupa.

Što se tiče metodološke dinamike, ide se od "promatranja" preko "vrednovanja" prema

"djelovanju" kao cilju. Već je prije Koncila i prije drugoga svjetskog rata laički pokret u obliku "Katoličke akcije" u Belgiji i Francuskoj, potican karizmatičkim likom J. Cardijna (kasnijeg kardinala), imao kao geslo "vidjeti, vrednovati, djelovati" (voir, juger, agir). Što se tiče prve faze ("vidjeti, promatrati"), postoji stanovita problematika, jer službeni dokumenti u njoj vide "misaona načela" (*Socijalna skrb*, 3), trajna i uvijek ista, dok bi sama povijesna zbivanja kao takva bila predmet humanističkih i društvenih znanosti koje bi pružale materijal za teološku refleksiju.⁴ Ostaje pitanje nisu li i povijesna zbivanja, ako su "znakovi vremena" u duhu Evanđelja i Drugoga vatikanskog sabora, također "locus theologicus", tj. jedan od izvora teoloških spoznaja, pogotovo kad je riječ o socijalnom području. U svakom slučaju metodologija je induktivno-deduktivna, makar bilo i različitih stavova s obzirom na njeno tumačenje.

Sadržajno, socijalni nauk Crkve, ukoliko se u službenim dokumentima opisuje kao izraz kršćanskog poimanja čovjeka i svijeta te kao takav obvezatan za vjernike, nužno je na razini općih načela i vrijednosti, neka vrsta "visoke socijalne etike". Konkretizacija i kontekstualizacija će, uglavnom, ići preko predstavnika pojedinih mjesnih Crkava, osobito će ulogu imati katolički laici i laička udruženja. Posljedica približavanja konkretnoj socijalnoj problematici bit će i pluralizam stavova i veći ili manji stupanj promjenljivosti. No osnovne odrednice, naoko "apstraktne", od temeljne su važnosti za plodonosan praktični rad i konačni uspjeh. Kad je, na primjer, papa Pio XI. 1937. godine ujedno osudio, u vremenskom razmaku od samo pet dana, i njemački nacionalsocijalizam (*Mit brennender Sorge*) i sovjetski komunizam (*Divini Redemptoris*), mogla se sa sigurnošću predvidjeti tragedija koja je uslijedila, jer su oba sistema počivala na krivim pretpostavkama i polazila od krivih načela. Nije bio pošteđen ni talijanski fašizam (enciklika *Non abbiamo bisogno* 1931. godine) i, posebice, govor Pija XI. 1939. god., predviđen za talijanske biskupe, napisan ali neodržan zbog iznenadne Papine smrti samo dan ranije. Ali kroz razvoj socijalnog nauka Crkve probija se oštra kritika i liberalnog kapitalizma. Nakon

pada trećeg od navedenih totalitarizama, Ivan Pavao II. kaže kako je "neprihvatljiva tvrdnja da poraz takozvanog 'realnog socijalizma' ostavlja kapitalizam kao jedini model ekonomske organizacije" (*Stota godina*, 35). I tumači: "Usprkos velikim promjenama koje su se zbile u naprednijim društvima, još uvijek nisu nestali nedostaci kapitalizma s vlašću stvari nad ljudima koja iz toga slijedi; štoviše, manjku materijalnih dobara pridružio se manjak znanja i poznavanja, koji im sprečava da se izbave iz stanja ponižavajuće podložnosti" (*ondje*, 33).

Stoga su temeljna načela socijalnog nauka Crkve, kao izraz "integralnog humanizma", kako je to govorio Maritain⁵ i za njim mnogi drugi, čak i crkveni dokumenti, smjeredavna za uistinu humanu socijalnu politiku.

2. TEMELJNA NAČELA KAO PODLOGA I USMJERENJE SOCIJALNE POLITIKE

U nastavku osvrnut ćemo se na neke temeljne koordinate katoličkoga socijalnog nauka, koje su smjeredavne i za socijalnu politiku.

1. Papa Ivan XXIII. će reći u svojoj enciklici *Mater et Magistra* (1961): "Ovom je nauku glavno načelo: čovjek je nužno temelj, uzrok i cilj svih društvenih ustanova, čovjek ukoliko je po naravi društveno biće uzdignuto u nadnaravni red" (*MM*, 219). A nekoliko godina kasnije ponovit će to načelo jezgrovitije Drugi vatikanski sabor: "Čovjek je naime, začetnik, središte i cilj svega gospodarsko-društvenog života" (*Gaudium et Spes*, 63). Polazište je, dakle, u personalističkom humanizmu, u kojem su ujedno zastupljene individualno-osobna i društvena komponenta. Takvo polazište odmah određuje stav katoličkog socijalnog nauka između liberalnog individualizma i kolektivističkog komunizma (ili, mutatis mutandis, totalitarnog nacionalizma kao što su bili nacionalsocijalizam i fašizam te razne njihove varijante). Poimanje čovjeka kao osobe od temeljne je važnosti. Poznato je da je izvorište tog pojma židovsko-kršćanskog podrijetla, a samu riječ "persona" (u klasičnom latinskom glumačka "maska") uveo je u teologiju i filozofiju kršćanski pisac Tertulijan (c. 160.-c.

⁴ Usp. M. Valković, Društveni nauk Crkve: narav, aktualnost i problematika, u: *Bog. smotra* 1-2/1992, str. 8-22.

⁵ J. Maritain, *Cjeloviti humanizam*, Zagreb 1989 (izvor: Maritain 1936).

225.), pokušavajući naći izraz za "osobe" u trojedinom Bogu. Nije potrebno posebno naglašavati da u takvu poimanju osobe razum (racionalnost) i sloboda imaju presudnu važnost. Mnogi, a ne samo Arnold Toynbee, vide u poimanju čovjeka kao osobe najveći pozitivni prinos europske civilizacije (ukoliko je uistinu humanistička) ostalim civilizacijama svijeta, makar i recepcija tog pojma bila često više-manje samo materijalna i pragmatična.

Polazeći od čovjeka kao osobe koja je ujedno i individualna i društvena, u katoličkom socijalnom nauku isprepleću se tri polazišta s obzirom na zaokružen i koherentan pristup socijalnoj problematici: a) "naravni zakon" (ljudska narav); b) dostojanstvo čovjeka (i ljudska prava); c) društvo kao zajedništvo osoba (komunitarni pristup).⁶

2. Već odavna su u katoličkoj socijalnoj misli istaknuta dva temeljna načela na kojima počiva društveni život: solidarnost i supsidijarnost. Što se tiče solidarnosti, ona proizlazi iz jedinstva ljudskoga roda, jednake vrijednosti svakoga čovjeka kao čovjeka i unutarnje povezanosti i međuzavisnosti svih ljudi. To je ukorijenjeno u boljem dijelu na razvojnom putu čovječanstva (usp. "zlatno pravilo" u etici i, posebice, kršćansku zapovijed ljubavi prema bližnjemu). Načelno se tome protivi rasizam, a u praksi razni oblici iskorištavanja među ljudima. Njemački socijalni filozof i politički ekonomist H. Pesch (1854-1926) predlagao je u svojim djelima da se kršćanstvom inspirirani socijalni poredak (prema socijalnom nauku Crkve) nazove solidarizam, kako bi se istaklo njegovo posebno mjesto između liberalnog kapitalizma i kolektivističkog socijalizma - komunizma. Naziv nije usvojen, i bolje da nije, jer danas Katolička crkva izričito priznaje da nema neki svoj "treći put" (usp. *Socijalna skrb*, 41), ali solidarnost ostaje kao jedna od temeljnih kategorija svakoga humanog društvenog uređenja. Konkretizirati načelo solidarnosti bit će zadaća socijalne politike na narodnoj (državnoj) i međunarodnoj razini.

Danas se sve više prihvaća i načelo supsidijarnosti u organiziranju raznih oblika društvenog života, od politike do gospodarstva. Dok se jednom činilo kao da je to tipično katoličko načelo (makar bilo u biti zahtjev

zdrava razuma), danas ga uvelike navode u političkim i gospodarskim diskusijama, npr. u pitanjima u vezi s procesom europske integracije. Ono proizlazi jasno s pozicije humanističkog personalizma, gdje je konkretan čovjek kao osoba ishodište društvenog života. Klasično mjesto o načelu solidarnost nalazimo u enciklici *Quadragesimo anno* pape Pija XI:

"Ostaje ipak u socijalnoj filozofiji čvrsto i nepobitno ono načelo koje se ne može ni ukloniti ni promijeniti kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višem društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice. Svaka naime društvena ustanova mora po svom pojmu i značenju pomagati udovima društvenog tijela, a ne smije ih nikada ni uništiti ni prisvojiti" (br. 80).

Ovo načelo je važno za socijalnu politiku, što se vidi, s jedne strane, kad treba obaviti zadaće koje pojedinci ili manje skupine ne mogu, ali s druge strane kad se država kao "država blagostanja" (Welfare State) pretvori u "skrbničku" državu, koja preuzima dužnosti koje bi pojedinci i niže ustanove bolje obavljali i kojih troškova, kako iskustvo pokazuje, ne može konačno ni financijski pokriti.

3. U katoličkom socijalnom nauku trajno je prisutno staro načelo o "općem dobru" (*bonum commune*), makar njegovo tumačenje i primjena u modernom pluralističkom društvu bili spojeni s brojnim problemima i teškoćama. Dok je načelo solidarnosti općenito prihvaćeno, načelo općeg dobra nailazi na protivljenje, jer se njime često manipuliralo. Bilo bi slijepo ne vidjeti bezbrojne zloporabe, ali unatoč svemu katolička socijalna misao računa s tim načelom. Temeljna ideja tog načela jest da čovjek kao osoba ne može sam razviti svoju individualnost i društvenost. On je upućen na druge, što je od zajedničke koristi. Većinu dobara (vrijednosti) čovjek ostvaruje zajednički. Da se izbjegnu sukobi i postigne korist, potreban je stanovit red, počevši od obitelji i raznovrsnih malih zajednica i udruga do države i međunarodnih zajednica. Što se ovih posljednjih tiče, kaže Drugi vatikanski sabor: "Politička zajednica, dakle, postoji radi tog općeg dobra. U njemu ona nalazi svoje opravdanje i smisao, iz njega proizlazi

⁶ Prva dva pristupa su više zastupana, a treći, pretežito teološki, Schuck zove "alternativnim" (n.dj., str. 180 sl.).

njezino izvorno i vlastito pravo. Opće pak dobro obuhvaća sve one uvjete društvenog života u kojima ljudi, obitelji i udruženja mogu potpunije i lakše postići svoje usavršenje" (*Gaudium et Spes*, 74).

Pojam općeg dobra ima više slojeva, ali najčešće se upotrebljava u političkom smislu s obzirom na državu. U modernom pluralističkom društvu to "opće dobro" bit će ne toliko sadržajne koliko formalne naravi, tj. odnosi se na pravne norme i institucije. Praktično to će značiti da opće dobro traži da država po svojoj strukturi bude pravna, socijalna i kulturna ustanova, koja ne propisuje svjetonazorske i etičke vrijednosti, ali pretpostavlja određenu, barem minimalnu suglasnost s obzirom na određene vrijednosti. U tom smislu može se govoriti o potrebi "temeljnih vrijednosti" radi općeg dobra. Ova problematika zahtijeva, dakako, potanija objašnjenja i razmišljanja, vodeći računa kako o stanovitim antropološko-socijalnim konstantama tako i o jedinstvenoj povijesnoj i socijalnoj situaciji u kojoj se današnji svijet nalazi.

4. Ako ukloniš pravdu, što su države nego razbojničke bande, reći će sv. Augustin.⁷ I opća svijest čovječanstva kroz povijest, uz veoma rijetke izuzetke koji potvrđuju pravilo, računa s pojmovima kao što su pravda (pravednost), nepravda, pravo. Pravdu možemo shvatiti u subjektivnom smislu kao krepost ili vrlinu čovjeka, kao "pravednost", ali i u objektivnom kao nešto pravedno, pravično i "pravo" (ne samo pozitivno nego i "naravno"). Katolička socijalna misao čini od pravde i prava središnje pojmove. Stara Aristotelova trodijelna podjela pravednosti prešla je preko Tome Akvinskoga u socijalni nauk Katoličke crkve, koja je u svojim dokumentima u novije vrijeme uvela i pojam "socijalne pravde", posebice nakon enciklike *Quadragesimo anno* (1931.), u kojoj se općenito ne ide više samo za "pravednim" rješanjem "radničkog pitanja" nego za društvenim uređenjem koje će biti utemeljeno na pravednosti/pravdi.

Ideja pravde kao etičke vrijednosti velikim je dijelom zanemarena u modernim politološkim raspravama, iako je jedan od nekoliko najvažnijih ideja od kojih čovječanstvo živi.⁸

Treća biskupska sinoda u Rimu 1971. god. raspravljala je, posebice na poticaj latinskoameričkih biskupa, o "pravdi u svijetu". U istomenu dokumentu, pri izradu kojega su sudjelovali teolozi Juan Alfaro i Vincent Cosmao, zauzetost za socijalnu problematiku i borba za pravdu smatraju se sastavnim dijelom poslanja Crkve: "Borba za pravdu i sudjelovanje u preobražaju svijeta u potpunosti nam se ukazuju kao sastavni dio propovijedanja Evanđelja: to jest poslanja Crkve za otkup čovječanstva i njegovo oslobođenje od svake potlačenosti".⁹ Posve je razumljivo da je socijalističko - kolektivistički način mišljenja imao malo priključaka za ugrađivanje pravde kao takve u svoj sistem (osim kao klasno uvjetovane nadogradnje), ali teškoće su i na liberalnoj strani. Dva značajnija filozofska pristupa u novije vrijeme u tom su pogledu nedostatna (John Rawls je, u najmanju ruku, kontroverzan, a Robert Nozick, zbog svog individualizma, posve neprihvatljiv).¹⁰ Razlog je u nejasnom ili krivom poimanju čovjeka kao osobe. Poznati liberalni ekonomist i nobelovac F.A. Hayek zove je čak "fatamorganom" ili "fikcijom", riječi bez sadržaja.¹¹

Kako je dobro poznato, kršćanstvo veoma ističe ljubav, i to prema Bogu i bližnjemu. Ljubav je sveobuhvatna, a pravda je njezin dio, i to onaj početni. Stoga, kaže sadašnji papa Ivan Pavao II, "politika okrenuta osobi i društvu nalazi neprestano smjer svoga putovanja u obrani i u promicanju pravde u smislu 'kreposti' za koju se svi moraju odgajati i u smislu moralne 'snage' koja podupire zalaganje u prilog pravima i dužnostima svih i svakoga, na osnovi osobnog dostojanstva ljudskog bića".¹² Tako je poimanje pravde u kršćanskoj socijalnoj misli spojeno s ljubavlju, a i milosrdem.¹³ Socijalna pravda ne može bez pro-

⁹ *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, str. 392.

¹⁰ J. Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University press, 1972; R. Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, 1974.

¹¹ Ulomak jednoga njegova predavanja iz 1976. ušao je pod nazivom "Fikcija socijalne pravde" i u *Malu čitanku iz liberalizma* (izbor, uvod i komentari D. Doering, Zaklada Friedrich Naumann), Zagreb, 1993, str. 73-78.

¹² Ivan Pavao II, *Christifideles laici - Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i svijetu*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 93), Zagreb 1990, br. 42.

¹³ Ivan Pavao II, enciklika *Bogat milosrdem* (br. 10-14: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, str. 517-526); enc. *Socijalna skrb*, br. 40; *Stota godina*, br. 10-11.

⁷ Aurelije Augustin, *O državci Božjoj*, IV, 4.

⁸ M.J. Adler, *Six Great Ideas*, Collier-Macmillan, New York, 1981.

duženja u socijalnoj ljubavi, jer se samo tako može u teškim i zapletenim prilikama izbjeći da se inzistiranje na pravdi ne pretvori u nehumanost (prema onoj "summum ius, summa iniuria"). U tom pogledu rješavanje tragične situacije koja je zahvatila našu domovinu ne zahtijeva samo apeliranje na pravdu nego i na ljubav i milosrđe. To nije "moraliziranje", nego zahtjev realistične i dugoročne politike.

5. Participacijsko društvo. Katolički teolog Gregory Baum smatra da je ideja o participacijskom društvu jedna od specifičnosti katoličkoga socijalnog nauka. Totalitarni režimi počivaju na konfliktom poimanju društva, ali ne bi se smjelo zaboraviti da je i liberalno društvo, vjerno svojoj tradiciji, također u krajnjoj liniji konfliktno društvo, pridavajući preveliku važnost automatizmu tržišnog gospodarstva (unatoč svim političkim "okvirnim mjerama" koje neoliberalizam eventualno podnosi, ipak je na dnu vjera u odlučujuću snagu "nevidljive ruke" koja najbolje rješava i socijalnu problematiku).

U enciklici *Quadragesimo anno* imamo u srži viziju društva, ako i ne nalazimo suvremenu modernu terminologiju.

Socijalni nauk Crkve zna za postojanje sukoba u društvu, čak i za klasnu borbu, što ne mora biti štetno: "Klasna naime borba, samo ako se čuva nasilja i međusobne mržnje, prelazi malo-pomalo u neku časnu borbu osnovanu na težnji za pravdomoću. To doduše nije onaj blaženi mir za kojim svi težimo, ali ipak može i mora postojati početak od kojega treba doći do međusobne suradnje staleža (klasa)" (QA, 114). Nije dakle posrijedi neki "klasni mir katoličanstva"¹⁴, ali su ipak sukobi i klasne borbe ugrađeni u napore oko "općeg dobra", koje zahtijeva suradnju i participaciju svijui.

U tom pogledu Ivan Pavao II, govoreći o sindikalnom radu, kaže: "S pravom se može govoriti o borbi protiv ekonomskog sustava koji se shvaća kao metoda koja osigurava apsolutno prvenstvo kapitalu, posjedu sredstava proizvodnje i zemlje naspram slobodnoj subjektivnosti rada. Toj borbi protiv takva sustava ne postavlja se kao alternativni model socijalistički sustav, koji je u stvari, kako se čini, državni kapitalizam, nego društvo slobodnoga rada poduzetništva i participacije" (*Stota godina*, 35).

¹⁴ I. Maštruko, *Klasni mir katoličanstva. Radničko pitanje u socijalno-političkoj doktrini Katoličke crkve*, Split, 1981.

Govoreći konkretnije o suradnji s poduzetima, on će nastaviti: "Poduzeće se ne smije gledati samo kao 'društvo kapitala'; ono je u isti mah 'društvo osoba'. U njemu sudjeluju na različiti način i sa specifičnom odgovornošću i oni koji pružaju nužan kapital za njegovu djelatnost i oni koji sudjeluju svojim radom" (*ondje*, 43). Štoviše, već je Drugi vatikanski sabor jasno dao prednost radu među gospodarskim čimbenicima (*Gaudium et Spes*, 67), a Ivan Pavao II će taj "laburistički" pristup gospodarsko-socijalnoj problematici snažno i opširno obraditi u svojoj enciklici *Laborem exercens (Radom čovjek)*: "Na stanoviti način, rad je crvena nit crkvenog učenja...želimo istaknuti - možda više negoli je to ikada ranije učinjeno - činjenicu da je ljudski rad ključ, i možda bitni ključ cijeloga društvenog pitanja" (*LE*, 3).

Dosljedno, suodlučivanje se samo po sebi nameće iz takva poimanja društvenog života, a posebice uloge rada. O tome kaže Drugi vatikanski sabor, pozivajući se na nauk Pija XI, Ivana XXIII. i Pavla VI: "Imajući na umu službu svakoga pojedinca - vlasnika, poduzetnika, kadrova i radnika - sačuvavši potrebno jedinstvo uprave, treba raditi na tome da svi aktivno sudjeluju u upravi poduzeća, i to na način koji valja prikladno odrediti" (*Gaudium et Spes*, 68). To je odlučujuće pitanje suvremene socijalne politike, koja ne promatra socijalnu problematiku kao nešto izvanjsko i dodatno gospodarsko-političkim procesima, nego je vidi u samoj njihovoj srži.

Ovdje je dobro pripomenuti dvije stvari. Katolički socijalni nauk priznaje pravo na privatno vlasništvo i proizvodnih dobara, ali uvijek u socijalnom kontekstu. Tradicionalni je nauk posebice snažno naglašen u 4. poglavlju enciklike *Stota godina (Centisimus annus)* tezom da su materijalna dobra prvenstveno namijenjena svima te da je na njima "socijalna hipoteka", kako se to ponavlja češće od Pavla VI. naovamo.

Drugo, u suvremenim prilikama pojam poslodavca treba proširiti i na društveno-politički sustav, u prvom redu na državu. Ona je, kako to prvi put formulira Ivan Pavao II. u *Laborem exercens, neizravni poslodavac* (br. 17) koji, daleko od neposredna upravljanja po uzoru na neuspješne i dotrajale modele "realnog socijalizma" ali i od liberalnog zaziranja od države kao "nužnog zla" (Karl Popper), ne vodi samo brigu za socijalu u tradicionalnom smislu riječi (bolesni, stari, nezaposleni itd.) nego i za internu

dinamiku gospodarskih tokova, koji se ne daju odvojiti od socijalne, a niti od političke dimenzije, ukoliko utječu na "opće dobro". Tako stoji u najnovijoj socijalnoj enciklici Ivana Pavla II: "Zadaća je države da se brine za zaštitu zajedničkih dobara, kao što su prirodni okoliš i ljudski okoliš, održavanje kojih ne mogu jamčiti jednostavni mehanizmi tržišta. Kao što je u doba ranog kapitalizma država bila dužna braniti temeljna prava rada, tako su sada, u novom kapitalizmu, i ona i čitavo društvo dužni *braniti kolektivna dobra*, koja, između ostalog, tvore okvir unutar kojega je jedino moguće da svatko zakonito postigne svoje individualne ciljeve" (*Stota godina*, 40).

Unutar društva, toga organizma, postoje ne samo pojedinci nego i razne skupine. U socijalnom nauku Crkve pridaje se posebna važnost obitelji, koju se s pravom naziva temeljnom stanicom društva. Zbog svoje prevažne odgojne i socijalne uloge obitelj zahtijeva velik udio u socijalnoj politici, "obiteljsku politiku", koja je u nekim zemljama dosegla i razinu posebna ministarstva. Prema načelu supsidijarnosti obitelj je, kao i druga "posredna tijela": ne samo objekt nego i subjekt socijalne politike.

6. "Preferencijalna opcija za siromašne": to je danas već toliko ušlo u crkvene socijalne dokumente da se, kako mnogi smatraju, već može držati kao jedno od načela katoličkoga socijalnog nauka. Načelo ima siguran evandeoski temelj. O njemu svjedoče i Isusova djela i njegove riječi. Isus se (ne isključujući ostale) ponajprije obraćao pripročom, pretežito siromašnom puku, i taj je bio otvoreniji za njegovu poruku spasenja. I svojim stilom života on se s njime solidarizirao. Među "osam blaženstava" prvo se odnosi na "siromašne" (Lk 6,20; Mt 5,3), ne u smislu da bi siromaštvo kao takvo bilo izvorom "blaženstva" (radilo bi se tada doista o "opijumu naroda"), nego da su "siromašni" (a pritom se misli na sve koji trpe i pate, na obespravljene i potlačene, na zanemarene i rubne slojeve u društvu) na poseban način predmet Božje ljubavi. Isus se kod Mt 25,37-46 čak izjednačuje s njima te poručuje da ćemo biti pred Bogom vrednovani prema tome kakav stav budemo zauzeli prema njima (tj. prema njemu).

Briga za "siromašne" nije nikada prestala u Crkvi, iako valja reći da, institucijski i globalno gledano, nije uvijek bila dovoljno dina-

mična, a ponekad ni dovoljno uočena. Očitovale se većinom u raznovrsnim oblicima karitativne djelatnosti, ali s probuđenijom svijesti za socijalnu pravdu probuđena je i svijest o dužnosti posebno pojačane socijalne skrbi i socijalne pravde u vezi sa siromašnima.

Već je na Drugom vatikanskom saboru jaka skupina biskupa zahtijevala da se Crkva službeno deklarira kao "Crkva siromašnih". Posebice iz vjermičkih krugova u zemljama Latinske Amerike dolazili su izričiti zahtjevi za "preferencijalnom opcijom za siromašne" (konferencija u Medellinu 1968, tzv. "bazične zajednice" i "teologija oslobođenja"). Danas je zahtjev ušao u važnije crkvene socijalne dokumente, doslovno ili malo prerečeno. Važno je pripomenuti da se "preferencijalna opcija za siromašne" ne odnosi samo na Crkvu nego i na cjelokupno društveno uređenje. Društvo i država treba da budu "socijalno" uređeni, a socijalnost će se najbolje pokazati u odnosu prema "siromašnima" odnosno gospodarski i socijalno ugroženim slojevima društva. U tom pogledu veoma lošu sliku pruža tradicionalna američka politika, posebice u vrijeme Reagane i Bushove administracije: veoma se produbio jaz između bogatih i siromašnih, više ima milijunaša, ali i više siromašnih. Godine 1986. pisali su američki biskupi u svom pastirskom pismu o katoličkoj socijalnoj misli i gospodarstvu u SAD-u: "Više je od 33 milijuna Amerikanaca - otprilike svaki sedmi pripadnik naše nacije - siromašno prema službenoj vladinoj definiciji. Norme ljudskog dostojanstva i preferencijalna opcija za siromašne prisiljavaju nas da se s osjećajem hitnosti suočimo s ovim problemom. Baviti se siromaštvom nije luksuz kojemu se naša nacija može posvetiti kad nade vremena i sredstava. Naprotiv, to je moralni imperativ najvišeg prioriteta".¹⁵ Tu tužnu sliku potvrđuje na temelju državnih podataka (Greenbook) za god. 1989. i poznati ekonomist J.K. Galbraith u svojoj najnovijoj knjizi "*Kultura zadovoljnih*".¹⁶

¹⁵ *National Conference of Catholic Bishops, Economic Justice for All. Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and U.S. Economy*, Washington D.C., 1986, br. 170 (str. 83).

¹⁶ J.K. Galbraith, *The Culture of Contentment*, Houghton Mifflin, Boston-New York, 1992, str. 13: "Godine 1989. u Sjedinjenim Državama 12,8% pučanstva, mladog i starog, živjelo je ispod razine siromaštva od \$ 12.674 za četveročlanu obitelj, od čega je najveći broj pripadao manjinskim skupinama".

Slika postaje još sablasnija kad je promatramo na svjetskom planu. Podaci su velikim dijelom dostupni i objavljeni u službenim godišnjacima OUN (makar i s priličnim kašnjenjem), ali slabo ili nikako ne utječu na svjetsku politiku. Uvijek ima branitelja *postojećeg* "demokratskog kapitalizma", čak i među katolicima (u Americi M. Novak, R.J. Neuhaus i G. Weigel).¹⁷ Evandeoska inspiracija "preferencijalne opcije za siromašne" očito zahtijeva veliku promjenu i mišljenja i prakse.

ZAKLJUČAK

Pokušali smo opisati ishodišta, narav i glavne odrednice katoličkoga socijalnog nau-

¹⁷ M. Novak, *Duh demokratskog kapitalizma*, Zagreb, 1993 (izvornik 1982).

ka, uglavnom kako se on iznosi u službenim socijalnim dokumentima. Prelazi okvire ovog članka zalaziti u njegov materijalni sadržaj odnosno u raznovrsna područja, pitanja i probleme društvenog života u kojima se on artikuli- ra, razrađuje i primjenjuje. To je uvjetovano kulturom i vremenom te je, stoga, potreban rad mnogih, u Crkvi i izvan nje (ako smatraju da ovaj pristup ima opću društvenu valjanost) da se on doradi i konkretizira. Pitanja su brojna: mir, pravda, okoliš, obitelj, rad (i nezaposlenost), kultura, gospodarstvo, siromašni, stari i bolesni itd. Socijalna politika ima bezbroj zadaća, problema i pitanja, za koja se zahtijevaju stručnost, određeni mehanizmi i potrebna financijska sredstva, ali u kontekstu humanog pristupa čovjeku i društvu. Mislim da socijalni nauk Katoličke crkve pruža, u svojim bitnim odrednicama i usmjerenjima, takav humani pristup.

Summary

SOCIAL TEACHING OF THE CHURCH AND SOCIAL POLICY

Marijan Valković

In the first part of the paper the author describes the social component being an integral part of the Christian religion, existing as both a practice and a study. Already in the Bible, the relationship between religion and social activity (the care for the poor, for widows, orphans, foreigners, for the sick, etc.) was given a lot of significance and it has in various ways been the same throughout the history of the Church. The preaching on social duties of the believers has been given in the form of inducement, sermons, discussions on various social issues, and later on in the form of theological treatises.

Together with the development of modern industrial civilization and the existence of social sciences, it has come to a development of the social teaching of the Church. The encyclical letter "Rerum novarum" by the Pope Lav XIII of 1891 is usually taken as the beginning of the official social teaching within the Catholic Church. During the last hundred years, the body of the Catholic social teaching has been developed. The paper discusses its nature and methodology.

In the second part, the author describes the main features of the Catholic social teaching. The starting point is the personalistic humanism in the Christian perspectives, from which we derive some important social principles: solidarity and subsidiarity, welfare, justice, participation and "preferential option for the poor".

The author's conclusion is that the social teaching of the Church represents a safe starting point and the framework for a good social policy.